

Politikai
röpiratok

280

280

2974

A

FEUDALISMUS

ELŐZMÉNYEI.

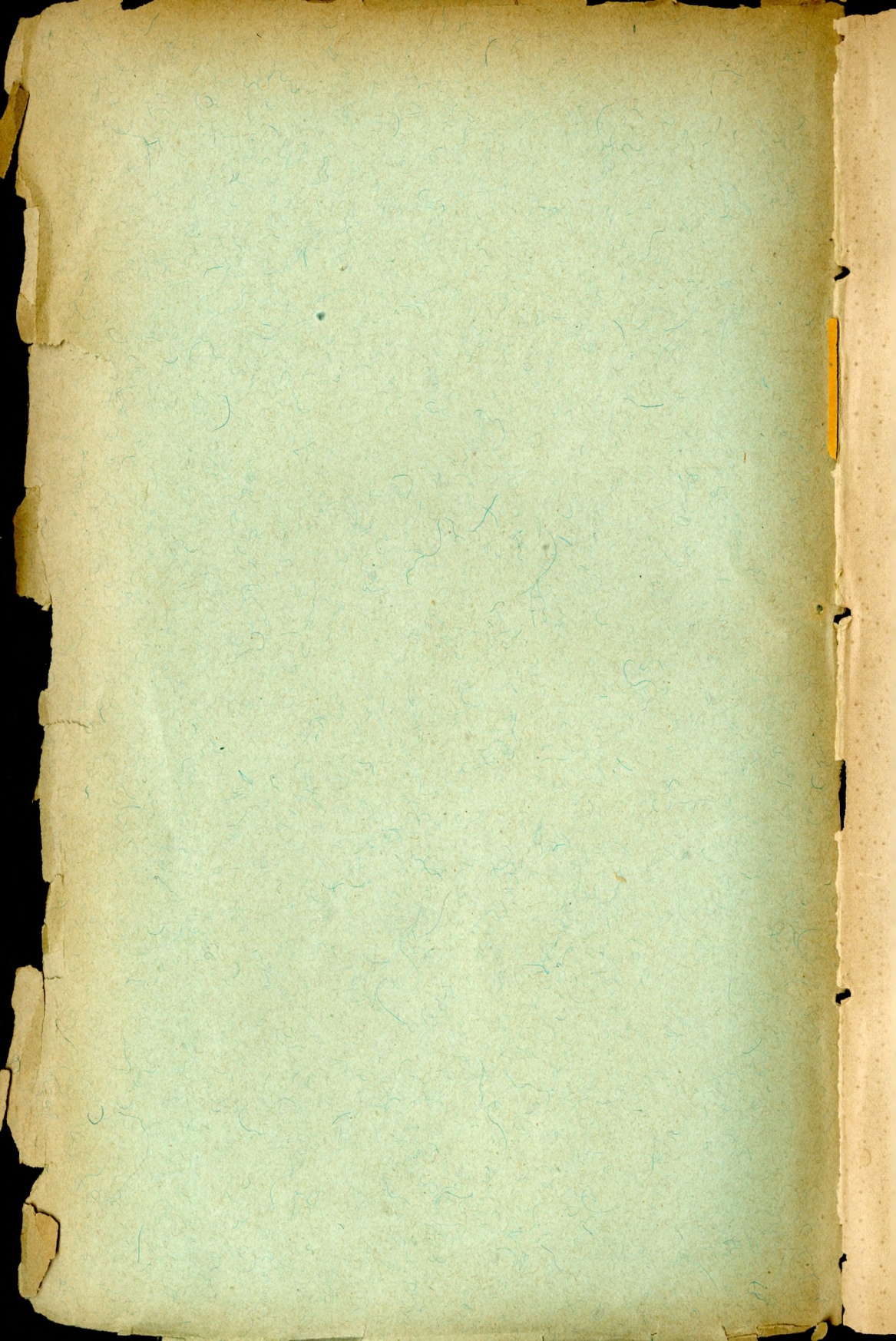


IRTA :
SZILÁGYI ALBERT.



12.

NYIREGYHÁZA,
NYOMATOTT JÓBA ELEK KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1880.



A

FEUDALISMUS

ELŐZMÉNYEI.



IRTA:

SZILÁGYI ALBERT.



NYIREGYHÁZA,
NYOMATOTT JÓBA ELEK KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1889.

DE BALLAGI GÉZA

I.

Bevetetés.

Azzal, hogy Nagy-Károly Rómában magát császárrá koronáztatta, halottaiból akarta, úgy látszik, föllámasztani azon nagy eszmét, melyet Róma bukása óta négy század viharja takart, s mely a császárság czimében világhuralmat jelölt.

Nagy-Károly előtt is, mindjárt a népvándorlás lezajlása után, új államok alakulnak a római világhuralom romjain. Ezen alkotások vezéreszméje és mintája volt a római birodalom egysége, fegyelmezett szervezete, katonai s pénzügyi viszonyai; egyszóval a nagy műveltség, mely az ó-kori állam intézményeiben nyilvánult. Még egy körülmény járult hozzá, mely úgyszólván szellemileg kötötte Rómához a germán népeket, midőn a Caesarok örökségében osztoztak, s mely döntőleg befolyásolta az egész korszakot s ez — a kereszténység felvétele. Nagy-Károlynak sikerült a germán államok egyesítése; uralmának jellege kettős: egyrészt főlelevenítette a római császárság eszméjét, másrészt megalapította a kereszténység győzedelmét Európában. A szoros kapcsolatot, mely ezentúl a világi hatalmat az egyházzal egybefűzi, éppen a római világhuralom hagyományaiban gyökerezik. Nagy-Károly életfeladata abban áll, hogy óriási alkotásait biztosítsa, birodalmának állandóságot kölcsönözzen intézmények és alkotmány által. Hogy az neki nem sikerült, hogy az ő műve a most már az egyház által is erősült és támogatott világhuralom eszméje romba dőlt, annak jelöltek tekintendő, hogy a benső viszonyok, melyek az általa egyesített germán nemzetek társadalmában léteztek, lényegesen különböztek a tönkrement római társadalom életviszonyaitól. A római világhuralom kis városban vette kezdetét; Róma ezredéves harc után a legkülönbözőbb nemzeteket egyesítette, rómaiásította. Az egyesítés eszköze a római műveltség:

a mit a legiók előkészítettek, azt a coloniák és a rómaiak ezélszerű intézményei betetőzték. Sőt ott, hol a rómaiak a magukénál magasabb műveltséggel találkoztak, mint a görögöknél, még azt is magasabb államcéljaik szolgálatába hajtották.

Ezen benső egység, melyet Róma ezredéves harc által készített elő, hiányzott azon roppant birodalomban, melyet Nagy-Károly egyesített, alkotott. A népvándorlás erőszakos föllépése többé-kevésbé megsemmisítette a római intézményeket, melyek az újabb központi világalom megalapításának vagy támogatásának eszközéül szolgálhattak volna. Nagy-Károly kora a művelődésnek gyermekkora, a tudatlanság kora, melyben azon viszonyok hiányoztak, melyek az embereket egyesítik az eszmék közösségében és az érdekek reciprocitása, kölcsönössége által. Olyan korban a nagy államok benső egysége merő lehetetlenség. Nagy férfiak mint Nagy-Károly, lángeszök és erejük által létesíthetnek ugyan egységet, de ennek tartama rendszeren nem terjed ezen nagy férfiak életén túl: mert egyedül azon társadalmi állapot képes fennállani, melynek végoka épúgy a társadalomban magában, mint az egyes ember szellemi és anyagi viszonyaiban gyökerezik. Van példa elég arra a művelődés fejlődésében, hogy a társadalom bizonyos korszakokban képtelen nemzeti egység magaslátára emelkedni, s nagy területen elszórtan élve nem képes nemzetet, államot alkotni: hiszen midőn az emberek látköre nem terjed túl azon szűk helyen, hol születnek s meghalnak, midőn a kereskedelem, ipar, a szellemi, anyagi, közlekedési eszközök gyér volta vagy hiánya szellemöket korlátozza, hogyan keletkezhetnék nagy társadalom? Mily eszmék, érdekek kapcsolhatnák össze, mily tápot adhatnának neki? Az egyedül lehetséges társadalom akkor szűkkeblű helyhez kötött, épúgy mint alkatrészei és viszonyai.

És ha valamely körülmény létesít is nagy, tágkörű társadalmat, bizonyos, hogy felbomlik, ha megszűnik azon körülmény hatása, mely azt életre ébresztette s helyét oly kis társadalmak sokasága foglalja el, melyek az emberek fejlődési fokához mérten tovább alakulnak.

Ez volt sorsa Nagy-Károly birodalmának is, melynek egyesítése az első nagy kísérlet újabb társadalom alkotására a római birodalom bukása után.

Különösen két alapelvben rejlik a nagy különbség, mely szorosán megkülönbözteti az ókori társadalmat az új alakulandó germán társadalomtól. Míg ugyan a római társadalomban a városi szervezet súlypontja az alkotmány és az ókori államnak egyáltalában, addig az új germán társadalom másutt gyökerezett.

A római birodalom bukása óta az egyén és a föld között, melyen lakott, szoros viszony keletkezett. Hüllmann¹⁾ igen szépen kifejtette, miszerint a modern társadalom azon körülményből fejlődött, hogy a modern népek főleg földművelők voltak. A kard és a hódítás ugyan megalapította a germán uralmat, de a katonai szolgálat és földbirtok egyaránt sarkkövei az új társadalom alkotmányának. Mind a kettő a katonai szolgálat, valamint a földbirtok is érlette azon intézményt, melyet a hűbérrendszer neve alatt uralt a középkor. A hűbérrendszer köz és magánjogi viszonyok egybeolvadásából származott és a korban magában rejlett. Alapja egy eleinte ideiglenes, később örökös földbirtok adományozása a hűség és fegyverszolgálat feltétele alatt. A király engedelmességet, hűséget és fegyverszolgálatot követel, nem mint államfő és hadvezér, hanem mint a legnagyobb hűbér-úr; hatalmas alattvalói ugyanczen alapon járnak el birtokaikon és a társadalmat képező elemek nem más, mint hűbéresek és hűbér-urak hosszú láncolata, magánjogi alapon, közjogi, politikai jelentőséggel bíró szerződéseket kötött egyének sokasága, kik laza függésben a királyhoz és egymáshoz, mindannyi politikai központot képeztek, a hány hűbér került hatalmukba.

Mihelyt az elvek, melyek a hűbérrendszer életbeléptetésénél működtek, rendszerbe foglaltattak, a feudalismus gyors s általános elterjedésre talált s évszázadokon keresztül majdnem az egész középkori keresztény társadalomra nézve a politikai s socialis alkotmány, melyből a modern állam indult fejlődésnek.

A feudalismus, a császárság és az egyházi világalalom, ezen három eszme körül zajlik le a középkor külső és benső élete. A császári és az egyházi hatalom eszméjét a középkor, mint hagyományt vette át a római birodalomtól, a feudalismus ellenben magának az akkori társadalomnak szülötte. Amazt a külső.

¹⁾ Hüllmann, Geschichte des Ursprungs der Stände in Deutschland. Einleitung.

emezt a belső hatásnak nevezhetnők, melyből az egész középkor társadalmá létrejött s melyet annak minden intézményében fel-lelünk.

Az óriási birodalom Nagy-Károly halála után néhány év-tizeddel már felbomlik, a nagy császár alkotásai megsemmisülnek és szilaj erők vad tombolása s zűrzavara mély homályba ejti Európát. Midőn másfél századdal későbben eloszlik a homály, a hűbérrendszer az uralkodó eszme s ennek alkotásai gyors fejlődésnek indulnak. Az egyéniség, a függetlenség s önállóság érzete, a barbár szabadság gyermeke a hűbérrendszer keretében, harcra kél az államot s társadalmat alkotó eszme ellen s a feudalismus előbb-utóbb vagy legyőzi, vagy megbénítja és keretébe illeszti a királyi s egyházi uralom eszméjét.

A hűbérrendszer bölcsője a frank birodalom. Ezen intézményt a hódító frank királyok mindenütt behozták, a hová csak elért hódító karjuk, mert ott a kereszténységgel a monarchikus, egyházi és feudalisztikus eszméket is tűzzel, vassal elterjesztették.

Mi a feudalismus alapja? Milyen elemekből, viszonyokból fejlődött ezen társadalmi s politikai rend, mely szintúgy különbözik a modern állam s társadalomtól, melynek bölcsőjéül szolgált, mint az ókoritól?

Az ipar s kereskedelem, meg a városi szervezet hiányában más viszony nem jöhet eddig szóba, mely vizsgálatunk kiinduló pontjául szolgálhatna, mint a föld és egyén közötti összefüggés, s minél bensőbb lesz e két tényező egymáshoz való viszonya, annál határozottabban mutatkoznak, annál sűrűbben létesülnek a feudalismus alkotásai, melynek eszméje bennök gyökerezik.

Eleinte, t. i. a honfoglalás idejében az egyén állása határozott a föld, a birtok fölött, mely az egyén tulajdonává lett: idővel a földbirtok jogköre és jogzárme lényegesen mérvadó lett az egyén politikai s társadalmi állására. A kóborló, egyéni szabadságukra büszke barbárok között a földbirtok hivatva volt kapesot képezni, mely őket összetartsa és a társadalmi rend megalapítását előkészítse. Az egyén jogai és kötelezettségei idővel a földbirtokhoz tapadtak és az egységes államalkotó eszme helyét egyenlően kiváltságolt, egyenlő politikai jelentőséggel bíró néposztályok érdekei foglalják el.

Ebből kifolyólag szükséges az egyén helyzetét épügy vizsgálal tárgyává tennünk, mint a földbirtokot. Csak azok összeségéből és összehasonlításából vonhatók le azután azon konkrét elvek és törvények, melyek a feudalismus létrejötténél közreműködtek.

II.

A honfoglalás és az allodiumok.

Midőn a barbár germánok megszállták a római területet, a földbirtok feldarabolása nagy szerepet játszott, s nagy jelentőségű lett a későbbi fejlődésre nézve. Helyenként a hódítók az ország földjének egy harmadát vették igénybe: téves volna azonban azt hinnünk, hogy a földet valami rendes szerződés alapján darabolták föl. Minden tekintélyben álló harezos, aki igényt tartott rá, két harmadát vette azon földnek, melyet megszállt, vagy a melyet neki a fővezér utalványozott. ¹⁾

A frank hódítás Galliában kétségkívül nagy világtörténelmi esemény, de nem szabad azt annyiba vennünk mint őseink honfoglalását. Midőn őseink birtokukba ejtették szép Pannonia tereit, ezen foglalás hosszú, fáradalmas vándorlás utolsó etappeja volt: a honfoglalás, a rokonság nélkül álló magyar nemzet valóságos letelepedése. Nem úgy a frankoknál. Ezen germán néptörzs fő zöme még akkor is túl lakozott a Rajnán, mintán Chlodvig Gallia egy reszeit már meghódította volt. — Gallia megszállása még a longobardok vagy nyugoti góthok foglalásaival Olasz- és Spanyalföldön sem hasonlítható össze. Ott az egész nép keresett és hódított vándorlása közben új hazát: itt csak egyes hadi csapatok ejtették birtokukba az ország egyes részeit s csak lassan és nem egyszerre lettek urai az országnak.

A frank száguikdozó csapatok főczélja a zsákmányolás: ha azt elérték, többnyire visszatértek a Rajnán túli hazájokba. „Kövessetek engem az Auvergne földre, mond Theodorik az austrasi frankokhoz, kik a burgundok ellen indulni készültek. majd

¹⁾ Lex Burg. Tit. 54. §. 1. „Dnas terrarum partes ex eo loco, in quo ei hospitalitas fuerat delegata“. Itáliában $\frac{1}{3}$ -ot, Manso. Geschichte des ostgoth. Reiches in I alien, Boroszló 1874. 79. l. Hispaniában a nyug. góthok $\frac{1}{3}$ -ot, Lex Visig. X. §. 8. 9. 16. A frankok e tekintetben semmi szabályt nem követtek, Montesquieu, L'esprit des lois liv. XXX. ch. 7.

oly országba vezettek, hol csak aranyat, ezüstöt, ruhát és rab-szolgát találtak“. Ismételve serkentette őket ezen hadjáratra, ígérvén, hogy megengedi, hogy a szerzendő zsákmányt hazájukba vihetik.¹⁾

Mindez valószínűvé teszi, hogy Chlodvig társainak száma nem lehetett nagy, midőn Galliát megszállta. Most az a kérdés, hogyan történt a honfoglalás? Nem hihető, hogy a hódítók a földet megszállása után fölosztották és egymástól elváltak volna. Nem tekintve azt, hogy ilyen elválás egymástól az egyes frankokra nézve veszélyessé vált volna, azok nem mondtak le oly könnyen azon katonai közösségről, a katonai játékok, ünnepélyekről, melyeket megszoktak kalandor harezi pályájukon. Ezen szempontból kiindulva a földfelosztás nem egyesek részére történhetett, hanem kisebb-nagyobb csapat vezére egy-egy darab földet ejtett birtokába maga és társai számára. De nem úgy értendő ám, mintha a földterületet megszálló csapat vezére, azt társai között, valami törvényes szabály szerint felosztotta volna, hanem inkább föltehető, hogy abból csak azok eltartásáról gondoskodni volt erkölcsi kötelessége.

A személyes viszony, mely a harczost egybefűzte a vezérrel a honfoglalás után tovább is fönállott, de lassanként meglazult, a föld birtokbavétele által és ezen körülmény csakhamar befolyást gyakorolt egyfelől azok politikai jogainak fejlődésére, kik urai lettek a földnek és másfelől azokéra, kik csak mint szabad frankok, germánok vettek részt a honfoglalásban, de nem részesültek ingatlan javakban.

Hogy nagy lehetett azoknak száma, kik a honfoglalásnál semmi földbirtokot nem kaptak, arra még azon körülmény is mutat, hogy az e korbéli emlékek, a meroving és karoling királyok törvényei folytonosan foglalkoznak ezen birtoknélküli szabadok viszonyainak szabályozásával.²⁾

¹⁾ Gregor Turon lib. III. cap. II.

²⁾ Cap. Car. M. a. 793 ap. Bal. T. I. p. 260: „Placuit nobis. ut illos liberos homines qui proprium non habent comites nostri ad eorum opus servile non opprimant.“ — Cap Lud. Pii. a. 829. §. VI. ap. Bal. T. I. p. 671: „De liberis hominibus, qui proprium non habent. sed in terra dominica resident ut propter res alterius ad testimonium non recipiantur. Conjuratores tamen aliorum liberorum hominum esse possunt. quia liberi sunt.“

A földbirtok eredete e szerint egyidejű a honfoglalással az új társadalomban és sok esetben sorshúzás által döntetett el, mire az *allodium* szó etymológiája is mutat.)

Az *allodium* jellemző oldala, hogy ennek birtokosa egészen független volt, vagyonával ép úgy mint személyével szabadon rendelkezett.

De föltehető-e, hogy az *allodium* birtokosai, kik teljes függetlenségben éltek és teljjoggal bírták földjeiket, mindennemű kötelezettség nélkül állottak a királyllyal és állammal szemben? Ezen kérdés sok vitára szolgáltatott okot a történetiróknak. Dubos apát²⁾ állítása szerint, a frank földbirtok kivétel nélkül mind azon adóknak volt alávetve, melyekkel a római uralom terhelte. Nemcsak Montesquieu³⁾ ezáfolja meg ezen állítást, de még maga a történelmi hagyomány is.⁴⁾ A hódítás előtt a frankok egymáshoz való viszonyai tisztán személyiek voltak. Az államot képezte a család, a törzs vagy esatlós raj, a nélkül, hogy a földbirtok, mely akkor nem is létezett, mint joggal fölruházott, szabályozott elem, a társadalmi rend alkatrészét képezte volna és az emberek között valami bensőbb kapcsolást szolgált volna.

Csak későbbben, midőn az egyes földrészek uraik között megoszlottak, állott be lassanként az egyének egymástól való elkülönödése, elválása.

Hihető-e már most, hogy a társadalom oly állapotában, midőn az egyének egymáshoz való személyes viszonyai meglazúlnak,

1) „Sequere nos usque Saessiones, quia ibi cuncta. quae adquisita sunt dividenda erunt. quumque mihi vas istud sors dederit . . . Nihil hic accipies, nisi quae sors vera largitur“. Gregor Turon. lib. II. cap. 27. Anton Geschichte der Landwirtschaft in Deutschland I. 294. Grimm. Rechts alterthümer 247.

2) Dubos. Histoire critique de l'établissement de la monarchie française. Lib. VI. chap. XIV.

3) Montesquieu. L'esprit des lois lib. XXX. chap. XII. XIII. XIV.

4) Gregor Turon. hist. Franc. V. 29: „Chilpericus rex descriptiones novas et graves in omni regno suo fieri iussit. Statutum erat ut possessor de propria terra unam amphoram vini per aripennem redderet. Sed et aliae functiones infligebantur multae tam de reliquis terris quam de mancipiis“. Fustel de Coulanges. Hist. des institutions pol. de l'anc. France ezimű kitűnő művében ugyan Dubos álláspontjára helyezkedik; okadatokkal azonban csak nagy művének még nem jelent meg II-ik köteténél. miért e kitűnő historikus tekintélynek hasznát nem vehetjük.

anélkül, hogy közöttük más anyagi viszonyok képeztek volna kapcsolatot, hogy akkor a földbirtok valaminemű szabályozott adózási viszonyban állott volna az államhoz? Állam nem is létezett a szabad frankok gondolatában, kik más viszonyt nem ismertek, mint a férfinét a férfihoz. Az erő és függetlenség voltak a szabad embernek jogai, aki az adófizetést sértésnek vette volna.¹⁾

A teljes függetlenség és önállóság daczára az allodiális urak mégis némi kötelezettséggel tartoztak a királynak, vagy mint a tulajdonképeni Germániában a hercegeknek, ki az akkori államot képviselte. Ily természetű kötelezettség, mely idővel állandó szokássá s következetesen joggá fejlődött, voltak a királyi ajándékok a martiális gyűléseken vagy a király utazása alatt.²⁾

Hasonló kötelezettség volt kivétel nélkül az áruk, fogatok szállítása a királyi udvarhoz, vagy a király embereinek ellátása, mi határozatlan az első nyilvános köztehernek tekintendő, s már a legrégebbi időben nehéz büntetés terhe alatt törvénynyé emeltetett.³⁾

Ide sorolhatjuk még a katonai szolgálatot is, daczára annak, hogy kezdetben és még sokáig az allodium semminemű viszonyban nem állott a katonai szolgálattal. Mert, ha a király háborúba szólítja társait, akár támadó, akár védő harcban, az allodiumok birtokosai helyet foglalnak mellette, de nem mert szabad földbirtokuk van, hanem mert frankok, germánok, kik a király felszólításának engedelmeskednek.

Csak későbbben, midőn Nagy-Károly szigorú törvényekkel szabályozta a közfölkelést, a katonai szolgálat ép ugy nehezedett

¹⁾ Fustel de Coulanges. Histoire des inst. polit. de l'ancienne France (277—289) cz. művében ugyan kimutatja, hogy elvben a VII. századig a frankok épúgy mint a rómaiak mindenféle adónak alá voltak vetve; de nagy alapossággal írt fejezetének végén maga is megengedi, hogy a legtöbb frank földbirtokosnak sikerült az adófizetés alól megszabadulni és hogy a VII. században nagy változás állott be e tekintetben.

²⁾ Annales Hildesh. a. 750 ap. Leibnitz Script. rer. Brunsv. T. I. p. 712: „In die Martis campo secundum antiquam consuetudinem dona regibus a populo offerebantur“. Cap. Car. M. a. 803. § XX. ap. Bal. T. I. p. 400. „Ut quicumque in dona regia caballos praesentaverit in unum quemque suum nomen scriptum habeat“.

³⁾ Lex. rip. tit. LXV. § 3: „Si quis autem legatarium regis vel ad regem seu in utilitatem regis pergentem hospitio suscipere contempserit, nisi emunitas regis hoc contradixerit 60 sol. culpabilis judicetur.“

az allodiumok birtokosaira, mint a frank birodalom többi lakosaira, s ekkor már a földbirtok a census, mely szerint a szabad allodiális urak leróják kötelezettségüket az állammal szemben.¹⁾

Azonkívül pedig az allodiális földbirtok ép oly független, mint az ura maga és semmiféle adó nem nehezedett rá, már csak azon okból sem, mert általános, rendes adók egyáltalában nem léteztek.

A királyok ugyan többször tettek kísérletet frank alattvalóik megadóztatására, de ezen kísérletek mindannyiszor nyílt lázadásra vezettek és meghiúsultak.²⁾

III.

A csatlósság fejlődése.

A honfoglalás és a római területek végleges megszállása által még inkább meglazult az egyén állása a közösséghez, az államhoz, mely immár az ősbárbar szokásoknál fogva sem lehetett szorosab viszonyban egymáshoz: fontos már most azon kérdés, milyen szervezettel bírtak a germánok, midőn meghódították Galliát s a római földet?

Az ókori hagyományok szerint a támadó népek, melyek a Caesarok uralmát végképen megdöntötték, kétféle szervezettel lépnek síkra: vagy az egész nép vesz részt a háboruban, vagy a nép diés és bírvágyó ifjusága csoportosul egy hős vezér köré, ki kíséretét az ellenség ellen vezeli. Ezen fegyveres kíséret vagy csatlósság nyomaira már Caesar idejében találunk, midőn Ariovist ellen indul, ki germán csatlósokkal szállt vele szembe. Tacitus,³⁾ a germánok e nagy történetírója következőleg nyilatkozik a csatlósokról: „A vezér maga köré gyűjti a csatlósokat; azok hűséget esküdnek neki mind halálig, részt vesznek

¹⁾ Cap. Car. M. a. 814. §. VIII. ap. Bal. T. 1. p. 530. a 801. § II. ap. Bal. T. 1. p. 347.

²⁾ Greg. Turon. lib. V. cap. XXIX. lib. III. cap. XXXVI. lib. VII. cap. XV. — Ebben a tekintetben is eltér Fustel de Coulanges i. művében a mostanig érvényben volt felfogástól. Szerinte a frankok ép úgy mint a rómaiak adófizetésre nézve a király önkényének voltak alávetve.

³⁾ Tacitus, Germania cap. 13.

a harcban, de zsákmányban is van osztályrészők, melyet meghódít. Csatlósai harcias nagyravágyását kielégítendő s azokat versenyző tettekre buzdítandó ajándékol a hadi tettek mértéke szerint szép paripát, jó kardot, sat. oszlogat a vezér.

Mint hogy a csatlósság harcias jellegénél fogva békében feloszlott, a hírneves vezérnek, hogy csatlósait állandóan lekösse személye iránt, foglalkoztatnia kellett azokat s minduntalan harci kalandok után indult, ha népe békét tartott a szomszédokkal. ¹⁾

Magától értetődik, hogy hazafiságról és fajszeretetről a mi fogalnaink szerint szó sem lehetett; mert gyakran saját vérrokonai ellen ajánlották fel szolgálatukat a rómaiaknak. A katonai kedv és a zsákmány utáni vágy a csatlósság jellemző vonása, melyek azt lényegesen megkülönböztetik a közfölkeléstől (heriban) és attól önálló, sajátos irányba terelik.

És ezen sajátos irány az, amiben a csatlósság megegyezik a későbbi századokban fejlődött hűbér rendszerrel, ez azon történelmi fonal, mely e két intézményt összeköti, úgy, hogy az egyik a másiknak forrásaként tüntethető fel, mint azt nagyon helyesen Montesquieu is kiemeli. ²⁾

A csatlósság ép úgy mint a hűbéresség önkéntes szövetség fegyverszolgálatra és kölcsönös hűségre, az egyik vezér, a másik csatlós, (a későbbi vasallus) ugyanazon indok, ugyanazon cél vezérli az egyiket mint a másikat. De meg kell jegyeznünk, hogy a csatlósság még nem állandó intézmény az ősi Germaniában: szabadon, önként csatlakozott a csatlós vezéréhez, önként el is hagyhatta.

A csatlósság a római birodalom állandó megszállása után az első nagy változást akkor szenvedte, midőn az örökös háborúk tartama alatt a királyi hatalom emelkedett fölül. Már a népvándorlás idejében oly egységes erő és hatalom szükségessége, mely nagy tömegeket összetartson, okozta a királyi hatalom keletkezését és fejlődését. ³⁾

¹⁾ Tacitus, cap. 14.

²⁾ Montesquieu. L'esprit des lois liv. XXX chap. III. IV.

³⁾ Ennek eredetéről, Roth. Benefizialwesen 31. Waitz I. 143. 153 Eichhorn I. §. 17. Phillips I. 123.

A folytonos harcok és vándorlások nagy befolyással voltak a népek ős alkotmányára, mivel a nép összességében lépett fel, mint hadsereg, küzdve léteért, vagy támadó szomszédjai ellen.

A seregben egy vezér akarata dönt, a tömeg föltétlenül engedelmeskedik, csak így menekülhet a végveszélytől. A katonai fegyelem súlya alatt eltűnik az ősalkotmány demokratikus alapja, a népgyűlés határozatai nem döntők többé, a herceg, a király akarata lép előtérbe, noha a régi formák még nem változtak, a népgyűlés, a kerület beosztás, (Gau) ha némileg megváltoztatva is, még életben maradtak.

Még jobban és közvetlenebbül érezte ezen változást a csatlósság. A sereg parancsnoka nem tűrhette az olyan független csatlósságokat s azoknak önálló politikáját, melyeknek teljesített szolgálataikért való igényei elhatározásába, akaratába ütköztek. S így már a Merovingek alatt eltűntek a szabad csatlósságok, csak egyetlen hadi kíséret áll fenn, s ez a frank királyé.

— A most már állandó csatlósok (anstrustio) hűséget esküsznek a királynak, részt vesznek harcaiban és osztalékot is kapnak a zsákmányból. — De éppen ezen királyi ajándékok minősége a jellemző vonás, mely mélyen megkülönbözteti a királyi kíséretet a germán őskor csatlósságaitól; a mi mellett még az indító okok is számba veendőek, melyekből a király és a csatlósok az ajándékok kiosztásánál kiindultak.

Az ősidőkben a vezér belátása szerint osztja el a zsákmányt. Tacitus közlése szerint, az ajándék természete szerint inkább tiszteletdíj, mely egyáltalában nem függ azon viszonytól, melyben az adományozó áll a megadományozotthoz. Másképp állott a dolog a meroving csatlósságban. — A király most is ugyan kedve szerint adományozott, de az adományozás állandó szokássá, sőt következetesen kötelességgé vált. — A másik nagy különbség az ajándék természete: míg az ősidőkben az ajándék fegyver, paripa, serlegből állott, most a király az ő birtokából kiszakított földeket adományozott a csatlósoknak.

De egy ingatlan földterület adományozása más jelentőséggel bír, mint az őskorban szokásos ajándékok. — A föld buzát terem és életfentartója birtokosának. — A földbirtok megszerzésének reménye új, nagyobb ingerrel hatott a királyi csatlósra, mint az őskor tiszteletdíjai.

Hogy hadi szolgálata által a maga és családja számára biztos, gyakran fényes vagyont szerezhet, ezen remény vezérelte többé-kevésbé mindazon csatlósokat, kik a király szolgálatába állottak. Az őskor esetleges szerzeménye helyébe állandó kereset lépett, mely ranghoz illő életet is biztosított.

A királyi csatlós, ha állandó birtokot vett a király kezéből, annak köszönte existenciáját, s így hatalmas kötelék fűzte a király érdekéhez és urával szemben nem volt többé oly független, mint az őskor csatlósa. De még másban is különbözött a meroving csatlósság az őskor hadi kíséreteitől. Az őskor csatlósa elhagyta vezérét, mikor neki tetszett; a meroving csatlósság állandó intézmény lett s jóllehet a közfölkelés (heribau) képezte a sereg zömét, a király annak vezérletét, parancsnokságát személyéhez híven ragaszkodó csatlósaira (antrustiones) bízta.

Másrészt a királyi csatlósság támogatólag hatott a királyi hatalom fejlődésére: a királyi szolgálat mindinkább fontosabb, jelentékenyebb lett és azon eszme, mely a háborúban a király jogkörét mindenkire kiterjesztette, lassanként béke idején is mindinkább érvényre juttatta befolyását.¹⁾

IV.

A beneficiumok.

A honfoglalásnál a király, mint illik, kivette az oroszán-részt. De a letelepedés után a háború nem szűnt meg részint az országban még függetlenül lakozó germán törzsek miatt, részint az egyes frank csapatok vezérei miatt, kik Chlodvig uralmát és fennhatóságát elismerni vonakodtak. Az alávetett népek vagy főnökök magánbirtoka, mind a frank király tulajdona lett. A thüringek, allemannok, bajorok legyőzetésével is herezegek magánbirtokának elkobzása követte a frank király részére.²⁾ Sőt

¹⁾ Maurer. Frohnhöfe I. 143. Waitz II. 198, Eichhorn §. 24. 88. 171, Zoepfl § 40.

²⁾ Hüllmann. Finanzg. Deutschlands I. 24. szerint 123 nagy urodalom volt a Karolingek birtokában.

a büntető törvények is arra szolgáltak, hogy a király birtokát a bűnösök elkobozott javaival gyarapítsák.¹⁾

Mi hasznát vette a király ezen sok földbirtoknak? Nem csalódunk föltevésünkben, hogy, és azt csakis az első időben, a barbárok a földbirtokkal is úgy bántak, mint az első csatlósok a megejtett zsákmánynyal. A frank királyok testvérharczaiban a gyarló közfölkelés mellett, a csatlósok is vettek részt s minthogy ezek képezték a király biztonság — s hatalmának főtámaszát, a meroving királyok vetekedtek, hogy minél több csatlóst vonjanak szolgálatukba s javak adományozásával maguk iránt lekötelezzék. Az adományozások e nemének eredete Chlodvig idejébe esik.²⁾ Ámbár a beneficiumok intézménye már a rómaiaknál és különösen a határvidékeken is szokásban volt.³⁾

A folytonos harcok különösen Martel Károly, Kis Pipin idejében még inkább fokozták a csatlósok katonai szolgálatának fontosságát s nemsokára beállott azon körülmény, hogy a királyi koronajavak a folytonos adományozások következtében kimerültek, annál is inkább, mert sok adomány az őskor ajándékai nyomán teljjogu birtokképen került a csatlósok kezébe s elhalt antrustiók adományai a királyi korona-javakból végképen elvesztek.

Igy megtörtént, hogy gyermektelen elhalálozás következtében a királyi csatlósság sorai gyérültek, de az adományok sem kerültek többé vissza forrásukhoz.

Ezen gazdasági körülmény lehetett oka annak, hogy az élethossziglan tartó fegyverszolgálathoz illő élethosszig tartó adományozás is szokássá vált, mely jobban felelt meg a dolog ter-

1) „Ubi ille qui admallatur ad nullum placitum venire nec per legem se educere voluerit. tunc rex ad quem manitus est extra sermonem suum esse dijudicet; et ita ille culpabilis et omne res suae erunt in fisco. aut cui fiscus dare voluerit.“ Lex Salica tit. LIX; Lex Baiuv. tit. II. cap. I. § 1. tit. III. cap. II. Lex Alam. cap. XXV.

2) „Unde Clodovaeus Miledunnum castrum eidem Aureliano cum totius ducatu regionis jure beneficio concessit.“ Aimoin de gest. Reg. Fr. I. 14. Eichhorn (I. § 27) szerint Aimoinnak itten használt (jure beneficia) kifejezése inkább ajándékot jelent, mint valami kötelezettséggel járó adományt.

3) Lampridius, Alexander Severus cap. 58: „Sola quae de hostibus capta sunt limitaneis ducibus et militibus donavi: ita ut eorum ita essent. si haeredes eorum militarent, nec unquam ad privatos pertinerent.“

mészetének: s az adományozásnak e neme, az u. n. beneficium csakhamar gyors elterjedésre talált a karoling uralom alatt.

Ezen intézmény első következménye abban állott, hogy a csatlós halála után a neki adományozott birtok visszaszállt a királyra. Ezen jogügylet előnye csakhamar megtetszett a királynak s gyorsan elterjedve végképen kiszorította az első időben szokásban volt örökös, teljjogu földbirtok adományozását. A király a korona-javak ezen szemebetünő, takarékosabb hasznosítása által nagyobb sereget állíthatott ki, mi nemcsak nagy politikai előnnyel járt a karoling uralkodókra nézve, de nagyon szükséges is volt. A meroving uralom alatt a sok háborúnak daczára a közfölkelés (heribanus) alapja a katonai szervezetnek; de ezen háború többnyire vagy testvérharcz, vagy, ha a szomszéd nép ellen irányul is, többnyire kisebb számu sereg által vivatott.

Az első karoling uralkodók alatt ellenben kezdődnek a nagy hódító haborúk, melyek arra kényszerítették a frank seregeket, hogy messze földre vonuljanak. Kis Pipin s Nagy-Károly Olaszországba, Pannoniába, Szászföldre és Spanyolországba való hadjárataikban nem alkalmazhatták kizárólagosan a közfölkélést. A szabad ember, kinek háztartása kezétől függött, nem maradhat huzamosb ideig a zászló alatt. Azért szükséges volt nagy számu katonaságot toborzani, s arra a legjobb eszköz a csatlósok szaporítása vala.

Mig tehát az előbbi korszakban a csatlósság a közfölkelésen nyugvó katonai szervezetben kis helyet foglal, most annak fő zömét, alapját képezi, jóllehet a közfölkelés még mindig nagy szerepet játszik a nemzet történelmében.

Következeten mindig nagyobb mértékben tolul előtérbe a gazdasági és politikai érdek a csatlósság kebelében. A király a csatlóst többé nem hozzá való bizalomból fogadja, vagy hogy kitüntesse: hanem készakarva keres csatlósokat (Vassi) politikai céljainak eszközeiül. Viszont a csatlós azért keresi a fegyverszolgálatot, hogy meggazdagodjék; tehát nem egyedül a vezér személyisége vagy a harchoz való kedv vonzza, hanem mert tudja, hogy fegyverszolgálatával szerezhet valamit.

A beneficiumok történetét kutatva azon meggyőződésre jutunk, hogy mihelyt létesül a beneficiális rendszer, két divergáló irány érezteti hatását; a király részéről, hogy ezen adományo-

zásokkal járó kötelezettségek lerovassanak, a megadományozottak részéről pedig, hogy az adományokat örökös tulajdonukul bírassák.

Mert, noha a beneficium eredetileg csak haszonbérbe adott, élethossziglan ugyan, de csak a hűség (fidelitas) feltétele alatt, a viszonyok következetes fejlődésében rejlett az adományok örökölhetése felé irányuló törekvés csiréja. A vezér és fegyvertársai közötti viszonyok a honfoglaláskor, de még a beneficiális életbeléptetésekor is tisztán s lényegileg személyiek lévén, a barbarok nem vették tekintetbe, mennyiben különbözik egy darab föld adománya a Germániában szokásos ajándékoktól, zsákmánydaraboktól és ugyanazon előnyöket várták t. i. a harczos, a csatlós ragaszkodását személyökhöz, szolgálatukhoz.

De a földbirtoknak más hatása volt azokra nézve, kik élvezetibe léptek; a helyett, hogy új kapcsolatot létesített volna a csallós és ura között, még jobban elválasztotta őket, míg — a miről később lesz szó — más intézmények nem fűzték szorosabban a csatlóst adományozójához.

A hasznot élvező harczos föltétlen ura akart maradni a birtoknak s a családi érdek és a függetlenségi vágy ezentúl egyaránt helyet foglalnak az eddig kóborló, kalandor harczosok laza szövetségében. És most kezdődött az adományozók és megadományozottak között azon makacs harcok, zavarok és bitorklások hosszú sora, melyeknek csakis a hűbérrendszer vetett némileg véget, mert szabályozni kezdte a birtok és család közötti viszonyt.

A beneficiális rendszer végleges szabályozása, különösen az örökösödésre nézve csak Nagy-Károly halála után veszi kezdetét; számos e korbéli okirat foglalkozik a beneficiumok öröklési tendenciájával¹⁾ s azon pillanattól fogva, midőn t. i. a beneficiumok örökölhetők, kezdődik a királyi hatalom gyors hanyatlása.

Most már az a kérdés, mennyire különbözött a beneficium az allodiumtól, milyen függésbe hozta az adományozott földbirtok a király csatlósát urához. Az tény, hogy az adomány nem volt kötelezettség nélküli és hogy ezen kötelezettség főképen hűli szolgálatban állott.

¹⁾ Recueil des hist. de Fr., Schmidt (Gesch. der Deutschen II. 148.

Mably¹⁾ a történetírók közül e kérdésben egyedül áll állításával, hogy Martel Károly lett volna az első, a ki csatlósait hűségre kötelezte a beneficium átvételénél. Az igaz, hogy e kor emlékeiben sehol sem fordul elő megadómányozott frank harczosok kötelezettségeinek körülírása; de az addig nem is volt szükséges, mert a személyes viszony harczos és vezér között még nem lazult meg annyira, hogy szükséges lett volna ezt az adományozó okiratokban kiemelni. Csak, midőn a vezér és csatlósok közötti viszony meglazult, midőn ezek hirtokaikon elszórtan éltek s megváltak a vezértől, állott be annak a szüksége, hogy határozottabban körülírassanak kötelezettségeik.

Nagy-Károly e tekintethen nagy gondot fordított a beneficialis csatlósok kötelezettségeinek megállapítására,²⁾ világosan szabályozta alárendelt emberei katonáinak szolgálatát, ha uruk személyes udvari szolgálat következtében, vagy egyébként a király ügyeiben elfoglalva, személyesen nem vezérli őket a háborúban.³⁾

A katonai szolgálaton kívül a javadalmazottaknak egyéb kötelezettségei is voltak a király iránt, noha ezen kötelezettségek közelebről körülírva nincsenek. Egyedül azt látjuk a kor emlékeiből, hogy a kötelezettségek nem teljesítése esetében a király a javadalmakat megvonhatta.⁴⁾

Ugyanazon indító okok, melyek a királyt arra ösztönözték, hogy beneficiumok osztogatásával harczrakész sereg birtokába jusson, visszahatással voltak a nagy beneficiumok tulajdonosaira is. Ezek a királynál való befolyásuk támogatása és erősbitéseül arra törekedtek, hogy minél több katonát állíthassanak a király rendelkezésére; e czélból a király példájára kisebb földbirtokot adományoztak ugyanazon feltételek alatt,⁵⁾ s így létesült a sok apró részre oszlott társadalom, melynek fáradalmas, hosszú processuson kellett keresztül mennie, míg a feudalismus némileg rendet és rendszert hozott az önkényes zűrzavarba.⁶⁾

1) Mably, Observations Liv. I. chap. VI. 241.

2) Cap. Car. M. a. 807. § 1. a. 812. 494: „In primis quicumque beneficia habere videntur, omnes in hostem veniant.“

3) Cap. Car. M. a. 812 § VII.

4) Recueil des historiens de France T. VI. p. 374.

5) Hüllmann, Geschichte der Finanzen I. 102.

6) Montesquieu, L'esprit des lois liv. XXXI. chap. XXII. XXIII.

V.

A hódoltság (comendatio).

A beneficiális rendszer szolgálati viszonyaival, éles ellentétben állott a független allodiális birtokrendszerrel szemben, mert az elszigeteltség és független különállás helyébe, mely az utóbbi fő jellemvonása, kölcsönös, ha némiképen alárendeltségi viszony lépett, mely a társadalmi rend megalapítása felé vezetett. A királyi szolgálat növekvő jelentőségénél fogva s az általa szokásba vett beneficiális birtokrendszer hivatva volt az allodiumok megsemmisítésére.

Ezen tény előmozdítására első sorban befolyt az ugynevezett hódoltság, (comendatio) mely ősgermán szokásból következetesen fejlődött joggá, intézménynyé. A comendatio eredete, fogalma és hatása sok vitának volt a tárgya;¹⁾ de annyi bizonyos, hogy eredete az ősi Germániában keresendő; akkor és ott nem volt egyéb — amint már a csatlósság fejlődésénél kimutattuk — mint a vezér, főnök szabad választása s a harcos és vezér közötti viszonya, mely kölcsönös kötelezettségekben rejlett. A honfoglalás után ezen tisztán egyóni, személyes viszony tovább is fennállott, csak hogy a beállott körülmények azt módosítani kezdték. Nem esalódunk föltevésünkben, hogy a királyok, midőn megerősült hatalmuk, mely a honfoglalás után mindinkább a beneficiális birtokrendszerre támaszkodott, arra törekedtek, hogy a kóbor és kalandor barbarokat állandó lakhelyekre szorítsák. A honfoglaláskor és ezelőtt is a comendatio csak addig képezett köteléket a vezér s csatlósa között, míg ez az utóbbinak tetszett; a beneficiális birtokrendszer életbeléptetésekor a király a comendatiót arra használta fel, hogy a független barbarokat némi alárendeltségbe, függésbe hozza uraiktól s így közvetve magától is, miáltal az alakulásban lévő társadalmi rendet biztosította.

E tény által gyakorolta mindenekelőtt a földbirtok nagy hatását, minthogy a nagy földbirtokos egyszersmind hatalmas, nagy ura lett kóborló, kalandok után vágó, birtok nélküli fegyvertársának.

¹⁾ Montesquien. *L'esprit des lois* liv. XXX. chap. XXII. liv. XXXI. chap. VIII. Mably *observations* T. I. p. 59.

A társadalmi rend szüksége maga már megkívánta a hódoltság ekénti szabályozását: mert a király, valamint a nagy birtokosok biztosítani akarták javaikat és a törvények szigorral fordultak azok ellen, kik elhagyván uraikat, a képződő társadalom közepette, kóborló őseik életmódját akarták folytatni.¹⁾

Jóllehet már a meroving királyok alatt elterjedt a commendatio csak Pipin és Nagy-Károly alatt öltött nagyobb mérveket s különösen az utóbbi foglalkozott annak szabályozásával,²⁾ miáltal a hódoltság köteléke napról-napra szorosabb lett s az egykori csallós most a commendatio által építgy függött egykori vezérétől, mint a beneficiumot elfogadó az adományozótól.

De a hódoltság e módosításának még más eredménye is volt; mert egyrészt a kóborló, kalandor elemeket lassan állandóságra szoritotta, másrészt a független allodiális birtokok megsemmisítését vonta maga után.³⁾

Midőn a kisebb allodiumok körül, hatalmas, nagy beneficiális birtok képződött, a gyenge allodiális birtokosok e háborús, erőszakos időkben önként felvették a hódoltságot s felajánlották birtokukat csakhogy biztonságban élhessenek, ugy mint ezelőtt a csatlósok személyöket, hogy részt vehessenek a harcban, a zsákmányban.

Mikor vette kezdetét egyáltalában a hódoltság, mikor alkalmaztatott legelőször a földbirtokra, az ép oly bizonytalan, mint hogy mily kötelezettségeket szült a komendáló birtokos és ura között.

Annyi tény azonban, hogy sok allodiális birtok oly viszonyba került, mely azokat a beneficiumokhoz hasonlóná tette. Az allodiumok illetén beolvadása vagy beneficiumokká való átváltoztatása, nagyobb mértékben csak Nagy-Károly idejében vette kezdetét s nagy részt e nagy fejedelem intézkedéseiben lelte

¹⁾ Cap. Car. M. a. 806 § III. „Ut nullus comparet caballum, bovem et jumentum, vel alia, nisi eum cognoscat, qui eum vendidit, aut de quo pago est, vel ubi manet, vel quis est ejus senior“.

²⁾ Cap. Car. M. a. 813, § XVI ap. Bal. T. I. 510: „Quod nullus senioreni suum dimittat, postquam ab eo accepit valente solidum unum, excepto si eum vult aut cum baculo caedere, vel uxorem, aut filiam maculare seu ei haereditatem tollere“.

³⁾ Waitz Rg. IV. 199. Roth, Beneficialwesen 268.

főokát. Nagy-Károly uralkodása folytonos harc és háború, melyben mind a közfölkelés, mind a királyi esatlósság szüntelenül részt vettek. Nagy-Károly előtt a hadjáratok rendszerint rövid tartamúak voltak. úgy, hogy a kisebb alodiális földbirtokosok földjeik meg nem művelése által nem igen szenvedtek jelentékeny kárt. Ha azonban a háború tovább tartott, a hadi szolgálat igen alkalmatlanná vált a szabad földbirtokosokra nézve, a mennyiben esetleges zsákmányon kívül semmiféle kárpótlást nem nyertek, holott a király vasallussai és hivei minden háborúból meggazdagodva és hatalmukban gyarapodva tértek meg. Azonkívül maguk tartoztak gondoskodni felszerelésükről, a mi néhány kapa föld birtokosának nehezeére esett, ámbár általános közfölkelésre való fellívás igen ritkán történt.

A viszonyok ezen rendje megváltozott. Nagy-Károly alatt, ki háborúival egész Európát a császári keresztény eszmének törekedett alávetni. A sok háború sok emberáldozatba került, pedig a beneficiálisok, a király hivei, száunra nézve, még csak fejlődésben voltak. Nagy Károly a közfölkélést újból fölélesztette, újjá szervezte s birodalmának minden részében a fegyverfogható férfiakról jegyzéket készítettett.¹⁾

Minden 12 évet meghaladott szabad egyén felvétetett e jegyzékbe. Minden 3 kapa föld tulajdonosa egy harczost tartozott állítani; kisebb földbirtokosok össze állottak és közösen szereltek föl egy embert. Továbbá a hadjárat első 3 hónapjában mindenki tartozott önmagát, vagy kontingensét élelmezni. Az önkényes elmaradásra súlyos pénzbüntetés lón kiszabva. Ha a szerencsétlen családapa meg nem fizethette, a birságpénz helyett gabonát, szarvasmarhát vagy más értékes dolgot tartozott szolgáltatni. Ha pedig erre sem volt képes, akkor elvitték valami császári uradalomra, hogy gazdasági vagy egyéb munkával rójja le tartozását. Ily zsarnokoskodás folytán elkerülhetetlen volt a szabad kisbirtokosok tönkrejutása, mert, ha maguk indultak hadba, gazdaságuk otthon parlagon hevert, ha pedig egyedül vagy közösen állítottak embert, adósságokba keveredtek, mivel a felszerelés és élelmezés sok pénzbe került. Egyik oldalról az állam könyörtelensége sanyargatta, másik oldalról a beneficiális nagy

¹⁾ Cap. Car. M. a. 807. c. 7.

urak, kik csak azt lesték, miképen foszszák meg ősi birtokuktól.¹⁾

De nemcsak a király vasallusai, hanem a papság, sőt a király hivatalnokai is részt vettek abban s minduntalan kényszerítették az allodiális birtokosokat hódoltságra,²⁾ melynek következménye különösen politikai tekintetben abban állott, hogy a komendáló nem gyakorolhatta többé jogait a népgyűlésen, nem szerepelhetett mint esküdt a törvényszéken, mihez csak saját független tulajdon jogosított föl.³⁾

Egyúttal annyira szokásos lett a *comendatio a beneficium* kiadásánál, hogy mind a két intézmény egybeolvadt olyképen, hogy *beneficium comendatio* nélkül nem adatott ki⁴⁾ s akkor képződött az államban, a társadalomban oly hatalmas vasallítás, mely alapját képezte a feudalismusnak.

VI.

A király és a grófok.

A beneficiális urak, (*antrustiones, seniores*) valamint a király hivatalnokainak túlkapásai mutatják, mily gyenge lábon állott a királyi hatalom. Azért szükséges ezen hatalom lényegét megismernünk, ha az e korbéli viszonyokat teljes terjedelmök és tartalmukra nézve méltányolni akarjuk. Mert a frank királyok hata-

¹⁾ Cap. Car. M. a. 805 § XVI. ap. Bal. T. 1. p. 427: „De oppressione pauperum liberorum hominum ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra justitiam oppressi i' a ut coacti res eorum vendant aut tradant.“

²⁾ Cap. Car. M. a. 811. § II. III. ap. Bal. T. 1. p. 485: „Quod pauperes se reclamant ex-poliato; esse de eorum proprietate. Et hoc aequaliter clamant super episcopos et abbatos et eorum advocatos et super comites et eorum centenarios. Dicunt e' iam. quod quicumque proprium suum episcopo, abbati, vel comiti aut judici aut cen'enario dare noluerit, occasione; quaerunt super illum pauperem quomodo illum condemnare possint et illum semper in lostem faciant ire usque dum pauper factus volens, nolens suum proprium, tradat, aut venda.“

³⁾ Cap. a. 829. cap. 6: „De liberis hominibus, qui proprium non habent, sed in terra dominica resident, ut propter res alterius ad testimonium non accipiantur.“

⁴⁾ Waitz IV. 216. Roth, Beneficialwesen I. 25.

lomra és tekintélyre nézve ép úgy különböztek az ókori mint a mi modern szempontból vett királyainktól.

Mily hatalma, mily tekintélye és kiterjedése volt a királyi méltóságnak azon viszonyok korában, melyekkel a római területek megszállásakor és a beneficiális birtokrendszer életbeléptetésekor foglalkoztunk.

A korbeli emlékek e halmazában hiába kísérelnénk e tekintetben elveket, törvényeket felállítani; a királyi hatalomnak figyelembe vett, de még el nem ismert határait annak kiterjedését megállapítani. A királyság örökölhető és fény volt, de nem birt semmiféle pragmatikus alappal:*) a király ma hatalmas és ellenállhatatlan, holnap gyenge és tehetetlen, folytonos harcban állott azokkal, kik fölött hatalmát gyakorolta, erős vagy gyöngye a harc változó esélyei kimenetele szerint.

Egyszóval jellemezve ezen királyi hatalom személyes, de nem nyilvános, politikai intézmény: hatalom törvényes biztosítékok nélkül, hatalom, más hatalmakkal szemben, de nem magistratura, nem központi uralom az állam élén.

Ha másutt a királyság vallási intézményekkel áll összekötetésben, melyek a királyt az állam élére állítják mint az istenség képviselőjét, akkor az egész nemzet tisztelettel és alázatossággal tekint fel hozzá, vagy ha a nép jogainak természetes védőjét látja benne, a legfelsőbb bírót, ki pártatlanul oszt igazságot mindenkinek.

Nem úgy a frankok királysága: egyedül csak személyisége, nem a királyi méltóság birtoklása által uralkodott Chlodvig, Dagobert, Pipin a megfélemlíthetetlen barbarok felett. Ha a királynak nem voltak kincsei, nagy földbirtokai; ha nem volt körülvéve számos esatlósságtól, ha azt bőkezűsége által nem tudta magához vonzani, folytonos harci vállalatok által érdekéhez kötni, akkor hatalma vajmi keveset ért.

Ezen állapot természetes következménye az örökös harc a király és alattvalói között. Egyetlen egy elem segítette a királyt ebben a harcban, egy elem, mely eredetét a vallási eszmének köszönte; a klerus törekedett arra, hogy a királyságot az egyéni

*) Einhardt, Vita Car. M. c. 1.: „Gens Merovingorum de qua franci reges sibi creare soliti erant“, Gregor Tur. c. 1.

hatalmak színvonala fölé emelje, azt valódi döntő társadalmi szerepre segítse.¹⁾

Eredetileg a királyi hatalom örökös, nemzeti, az egész nép fölött gyakorolt hadvezéri hatalomnak tűnik fel, melyet még a letelepedés után is „exercitus” néven neveztek.²⁾

Mint hadvezér erőteljes, uralkodás vágyó király megkísérelhette hatalmát béke idején is kiterjeszteni, de a barbárok szabadságszeretete nagy korlátot képezett a király e törekvései ellen. Mind a mi a háborúra vonatkozott, a királynak volt alávetve, a közfölkelés egybehívása és a birságpénzek behajtása meg nem jelenés alkalmával,³⁾ oly jogok, melyeket a király az egész nemzet fölött gyakorolt.

Még fontosabb az igazságszolgáltatás, mely jog bizonyos körülmények között hatalmas eszközzé válhatott a királyi hatalom előmozdítására.

A béke fentartása és a barbarok folytonos viszályainak kiegyenlítése legjobb alkalmat szolgáltatott a meroving s karoling királyoknak jogaikat s hatalmukat érvényre juttatni és kiterjeszteni. Nemesak hogy törvényeik, rendeleteik majdnem kizárólagosan e cél felé irányulnak, hanem a király nemsokára a központ, melyben összeponosul az egész nemzet igazságszolgáltatása. Ő nevezi ki a bírákat és hivatalnokot és az ő széke elé vitték a panaszokat a hivatalnokok ellen elnyomatás és jogmegtagadásért.⁴⁾

Melyek voltak most már azon közegei a királynak, ki az akkori államot képviselte, — ha ezen kifejezést használhatjuk — melyek fölött rendelkezett, hogy befolyását érvényesíthesse a nyilvános ügyekben?

Az alkotmány katonás jelleménél fogva a király, (hadvezér) tisztviselőinek jellege és hivatása főleg katonai szempontból esik latba: politikai jelentőségük csak a honfoglalás után, különösen a beneficiális birtokrendszer életbeléptetésekor veszi kezdetét. E tekintetben legnagyobb fontossággal bírtak a grófok (comes, graw) kiknek kezében volt az egyes kerületek kormányzása.

1) Fustel de Coulanges I. 18.

2) Waitz I. 142. Zoepfl I. 406.

3) Lex rip. LXV. § 1: „Si quis legibus in uili atem regis sine in hoste in reliquam utilitatem bannitus fuerit et minime adimpleverit, si aegritudo cum non detenuerit LX. sol. multetur“.

4) Gregor Turon X. 21.

A grófok feladata a közfölkelésre való előkészületek eszközése és az egyes kerületek katonaságának vezérlete a háborúban.¹⁾

A gróf azonkívül a legfelsőbb bíró kerületében és törvényszéke (mallus comitis) a legfelsőbb megyéjében, hová minden ügy tartozott és honnan a föllebezés közvetlenül ment a királyhoz.²⁾ Kétségkívül a grófok hatásköre az ősi Germániában sokkal korlátoltabb volt, mint a frank birodalomban. Gfrörer³⁾ helyesen mutatta ki, hogy a „comites“ név alatt a római birodalomban fennállott intézmény lassan egybeolvadt a germán „graw“ intézményével, mi természetes volt, mert a frank királyok érdekében volt sok római intézményt fentartani, már tekintettel a számos római lakosságra nézve is, mely fölött uralkodtak.

A gróf Germániában valószínűleg a nép zömének választottja, jóllehet ezen méltóság örökös lehetett egy családban, mely egykor kitüntette magát, de a népvándorlás, a római földön letelepedés és a királyi hatalom növekvő jelentősége megváltoztatták a grófi méltóság eredeti jellemét és szorosabb függésbe hozták a királyi hatalommal.⁴⁾

Mert a grófok a meroving korszakban már nem szerepelnek másképp, mint a király hivatalnokai, ki kénye-kedve szerint azokat kinevezte vagy hivataluktól megfosztotta, miről számos e korbeli emlékek tanuskodnak.⁵⁾ Nem kevésbé befolyt a beneficiális birtokrendszer életbeléptetése és elterjedése a grófok politikai jelentőségére. Mert a barbarok csakhamar belátták, mily hatalmas eszközzé válhat a grófi hivatal a nagy földbirtokosok kezében és sorban vetekedtek annak elnyerésében.⁶⁾

Azon okoknál fogva, melyeket a beneficiális birtok rendszer életbeléptetésekor kifejtettünk, a kor eszméje a grófi intézményt is szolgálatába vonta s valamint a nagy beneficiális urak földjeik és tőlük függésben lévő emberek szaporításával mindig nagyobb

¹⁾ Car. M cap. a. 811: „cum comite, cuius pagenses sunt“. A grófok és a király hivatalnokairól egészen új nézetet fejt ki Fustel de Coul. *Instit. pol. de l'ancienne France.* 198.

²⁾ Gregor Turon X 21: „ad regem referre“.

³⁾ Gfrörer. *Zur Geschichte deutscher Volksrechte* I. 22.

⁴⁾ Fustel de Coulanges szerint Chlodvig létesítette volna a grófok intézményét 189.

⁵⁾ Gregor Turon lib IX cap 12 é. m. h.

⁶⁾ U o lib IV cap XLII Collect. des Mem T. i.

politikai jelentőségre törekedtek. úgy a grófok is ugyanazon indokból mindent felhasználtak, hogy hatalmukat, befolyásukat gyarapítsák. Ebbeli törekvésükben nagy hasznukra szolgált állásuk, melylyel csakhamar visszaéltek, a helyi népgyűléseket csak a végből hitták egybe, hogy birságpénzek kivételése által birtokukat, vagyonukat gyarapítsák és a szabad embereket elnyomják. Ebben egyrészt a bírói hatalom kezelése, másrészt a frank társadalom korbéli gazdasági és birtokviszonyai nagyon elősegítették.

Erre első sorban a szigorú adóssági törvények kedvező alkalmat nyújtottak a grófoknak és a nagy beneficiális uraknak, kiknek soraiból a király hivatalnokait választotta.

Említve volt, hogy a honfoglaláskor a földfelosztás igen aránytalanul történt. Egyesek roppant zsákmányt ragadtak magukhoz, míg a nagy tömeg igen keveset vagy éppen semmit sem kapott. Ennek folytán a hódítók között csakhamar létrejött a szegények és gazdagok közötti nagy szakadás, mely legjobban az adóssági törvények szigora és a kamatláb magassága által világítatik meg. Azon korbéli emlékek, melyek közül néhány kötelezvény fennmaradt, felvilágosítást nyújtanak nekünk ezen korszak kamatlába felől. Kitészik ebből, hogy az adós kötelezte magát: először évenkénti 33 $\frac{1}{3}$ % fizetésére, másodsor: hogy egyetlen kamat meg nem fizetése esetére a tőkének kétszeresét fogja megfizetni.¹⁾ Ha már most valamely adós sem a törvényes kamatot, sem a kétszeres tőkét lefizetni nem volt képes, akkor életével adózott és hitelezőjének rabszolgájává lett.²⁾

Ép oly nyomasztók voltak a törvény iránti tartozások, melyek szolgaságot vontak magok után. A földbirtokosok rendszerint ily uton jutottak rabszolgákhoz s nem is elkövetett gyilkosság, már egy lólopás elég volt arra, hogy súlyos pénzbírságot vonjon maga után, melyet a tettes lefizetni képes nem lévén, szabadságát volt kénytelen odaadni, sőt előfordult az is, hogy a szegényebb sorsuak pénzsükségben lévén, szabadságukat eladták.³⁾

¹⁾ Markulf formulái.

²⁾ Baluscus II. 421.

³⁾ Gregor Turon. hist. Fr. VII. 45 elbeszéli az 585 évről, hogy általános éhség idején a szegények seregenként adták oda szabadságukat egy darab kenyérért.

A jellemzett viszonyoknál fogva a király ereje és hatalma a grófok kinevezésében, azoknak engedelmessége és hűségében állott. Ezen fontos politikai hivatal eleinte úgy látszik csak egy bizonyos időre szólt, mely idő lefolyása után a király kénye-kedve szerint másra ruházta át.¹⁾ Míg tehát a király azon politikát követte, hogy az ország egyes kerületeiben olyan embereket nevezett ki grófolul, kiknek sem családi összeköttetések, sem pedig földjeik az illető kerületben nem voltak, míg a király a grófok kinevezésében folytonos személyváltozást szabott ki magának zsinórmértékül, addig hatalmát sérthetetlenül gyakorolhatta. De ezen politika is erős akaratu személyiségtől függött és semmi biztosítékot nem nyújtott a jövőre nézve. A beneficiális birtokrendszer életbeléptetésének következményei erősebben hatottak a történelmi fejlődésre, mint a merovingek közül is nem ritka erős akaratu, hatalmas fejedelmek egyéniségei. Már alig egy századdal a frank királyság megalapítása után a királyi beneficiális urak általános forradalma azon ígéretre kényszerítette a királyt, miszerint csak a kerületben földbirtokkal biró egyént fog gróffá kinevezni.²⁾

De még az is történt, hogy ha már a vidéken földbirtokkal nem biró egyéneket nevezett ki a király tisztviselőjeül, ezek rövid idő mulva hivatalukkal visszaélve, földbirtokra törekedtek szert tenni, mi nekik többnyire sikerült is.

VII.

A nemesség és az „immunitas“.

Az első frank királyok csatlósai, kik a honfoglalásban tetemes részt vettek s a király közvetlen szolgálatába léptek, az ajándékokon és később beneficiumokon kívül még más kitüntetésben is részesültek.

¹⁾ U. o. lib. IV. cap 42: *Peonius — comitatum regebat. Cumque ad renovandam actionem munera regi per filium misit.*

²⁾ Chlothar II Edict. a. 614. c 12: „*Ut nullus iudex de aliis provinciis aut regionibus in alia loca ordinetur.*“ Itt is nagyon eltérnek a nézetek, amennyiben Fustel de Coulanges (i. m. 617) határozott álláspontot foglal el nemcsak Waitz (II. 215), hanem még Michelet, Lehueron és Henri Martin ellen is.

Kétségkívül a legnagyobb kitüntetést képezte a „*Wer-geld*“ (*compositio*) háromszoros felemelése: ki a frank király emberét megölte, háromszor annyi büntetést fizetett, mint más frank ember életeért.¹⁾ A királyi esatlósok ezen kitüntetései már az első meroving időben oly mérvben kitűnnek, hogy a történetírók a „leudes“-ekben vélték föllelni a régi germán nemességet²⁾, míg ellenben más oldalról egy régi frank nemesség létezése megczáfoltatik.³⁾

Annyi azonban bizonyos, hogy az ősz Germániában nemesség létezett, melynek alapját a földbirtok és személyes kitüntetés képezték. Ezen nemesség a népvándorlás, a folytonos harcok és a honfoglalás alatt vagy egészen elveszett, vagy nagy változáson ment keresztül.

Ezen változás legelőször a római földön alapított új germán társadalomban vehető észre s erről legjobb tanúságot tesz az okmányokban gazdag meroving korszak. A frank birodalomban eleinte nagy, örökölt földbirtokról szó sem lehetett, a híres családok ivadékai a honfoglaláskor csak a katonai szolgálat és hűség kötelékével függtek össze a királylyal s minthogy az elfoglalt országot a király érdekében kellett kormányozni, a magasabb királyi szolgálat, az igazságszolgáltatás kezelése, a grófi hivatal lett a keret, az alak, melyben nemes családok a nemesség politikai állását folytathatták.

A változás most annyiban állott, hogy az ősrégi, sokasos választás helyébe a király önkénye lépett, miszerint a magasabb hivatalokra hiveit kinevezte.⁴⁾

Igy képződött a születési nemesség helyében a szolgálati nemesség s ebből vette a király hivatalnokait. Azon előjogok közül, melyeknek a nemesség örvendett különös figyelmet érdemel az u. n. „*immunitas*“ vagyis szabadalmazott birtok. Az igazságszolgáltatás, t. i. melyről volt szó, azon igazságszolgáltatás, melynek végrehajtása a királytól a grófokra volt bízva, csak a

¹⁾ Lex Sal. Pardessus 358: „900 solidos. qui antrustionem, qui puer regis est occiserit.“

²⁾ Montesquieu, *L'esprit des lois* liv. XXI, ch. VIII.

³⁾ Különösen legújabbán, Fustel de Coulanges I. ch. IV. 76.

⁴⁾ Greg. Tur IV. 47. V. 49. „*Quem ille per diversa loca dirigens locum praebuit militandi. Et hoc quasi honoratus habitus*“ . . .

szabad emberekre terjedt az új társadalomban, a nélkül, hogy a rabszolgákat érintette volna.

A rabszolgaság nem volt idegen a germánok előtt, csakhogy a rabszolgák viszonya nagyban különbözött a római rabszolgaságtól. A római rabszolga, házi szolgája gazdájának, a nagy művelődés, az ipar bizonyos fejlettsége és a rabszolgák nagy száma nagyban csökkentették a rabszolgaságban élő egyének értékét. Másképp állott a dolog a germánoknál. Ott csakis a föld műveléséről van szó: az úr egyszersmind gazda és a rabszolga műveli a reá bízott kis telket, saját kunyhójában lakik s adózik gazdájának gabonával, marhával stb. Ezen, eleinte nem igen számos néposztály, az állam közegeinek igazságszolgáltatása alatt nem áll: minden rabszolgának ura, gazdája felelős róla kifelé s birtokán ő a bíró alárendelt emberei fölött. Ezen ősrégi, germán jog némileg tovább is fennállott a római földön való letelepedés után, csakhogy némi változáson ment keresztül. Mert a rabszolgaságon kívül, mely innmár több fokozattal bírt a germánoknál a *comendatio* s a *beneficiális* birtokrendszer életbeléptetése után, még más alárendeltségi viszonyok fejlődtek, melyekre már a *merovingek* idejében akadunk.

Annyi bizonyos, hogy mind ezen függésben s alárendeltségben élő egyének jogügyeletekben s törvénykezésre nézve nem a királyi bírónak, hanem közvetlenül uruknak voltak alávetve, ki azokat a gróf törvényszéke előtt védelmezte, s oly ügyekben felelt rólok, melyek a királyi törvényszék elé tartoztak. Ezen jogot eredetileg minden szabad, de különösen a nemes ember bírta ¹⁾, melyet a rabszolgák gyér számánál fogva személyesen gyakorolt. Csak midőn a nagy földbirtokosok uradalmi s e szerint következetesen rabszolgáik száma is növekedett, külön bírák kinevezése vált szükségessé a földes urak részéről. Ezen bírák „*judices privati*“ ellentétben a királyi bírákkal „*judices publici*“ itéltek „*intra dominium*“ a rabszolgák és komendált jobbágyok, alattvalók fölött. Az „*immunitas*“ vagyis szabadalmazott uradalom intézménye, mely a leírt alakban fennállott az ősi Germániában, utánzásra talált a frank birodalomban. A királyok ugyanis eleinte csak a hozzájuk híven ragaszkodó egyháziaknak, de későbbben a

¹⁾ *Lex rip.* XXXII. §. 4, u. o. *Tit.* 30.

világi uraknak is oly kiváltságokat adományoztak, melyeknek értelmében birtokuk a király vagy a grófok törvénykezése alól felmentetett, mely szokás már a merovingek, de még inkább a karoling királyoknál jött divatba. ¹⁾

Ezen egyes kiváltságok (exemptio), melyeknek összeségét képezte a szabadalmazott uradalom (immunitas), nem mindenütt egyenlő természetűek. Gyakran, sőt rendszeren csak az alsóbb polgári és rendőri ügyekre szorítkoztak: bűnügyek pedig a gróf törvényszéke elé kerültek, kinek kerületében az „immunitas“ uradalom feküdt. ²⁾

Midőn a királyok a földadományokból kifogytak, hivatalokat és kiváltságokat mindig sűrűbben adományoztak. A legfontosabb kiváltság pedig a királyi törvényszék alól való fölmentés volt. Most a nagy beneficiális birtokosok arra törekedtek, hogy birtokukat végképen elzárják a király befolyása elől; magától értetődik, hogy kettős buzgalommal szoritották a nagy birtokuk közepén élő birtok nélküli vagy gyenge szabad embereket arra, hogy alárendeltségi viszonyba lépjenek hozzájuk.

A szabadalmazott uradalmak fejlődése a beneficiális birtokrendszer teljes diadalmával végződött és a király sem maga, sem hivatalnokai által nem állott többé közvetlen érintkezésben az egész néppel.

Az „immunitas“ intézményének elterjedése betetőzte azon viszonyok fejlődését, melyek a feudalismus alapját megvetették. Midőn az „immunitas“ épúgy mint a hódoltság (comendatio) a beneficiális birtokrendszer kiegészítő részeivé váltak, az állam, a központi hatalom fennállását biztosító közjogi intézmények vagy elvesztek, vagy magánjogi viszonyokba belcolvadva credeti hivatásuknak megfelelni képtelenné váltak.

A korban rejlő főelvek, a földbirtok és a katonai szolgálat befolyással voltak a viszonyok ezen fejlődésére. A központi hatalom, melyet a király képviselt, nem volt képes az állam fogalmát érvényre juttatni és nem is értette e tekintetben való

¹⁾ Eichhorn §. 86, 172, 173. Roth. Benefizialw. 118. 354. Waitz II. 291. 317, 569.

²⁾ Montag. Geschichte der Staatsburg. Freiheit I. 15.

feladatát. Hiszen Nagy-Károly, a középkor leghatalmasabb alakja volt az, ki első sorban a katonai szolgálatra vonatkozó intézményeivel és egyuttal az egyháziaknak a katonai szolgálat alól való felszabadításával siettetette s előmozdította a szabad birtok beneficiumokká való átváltozását és a gyengébb, szegény szabad emberek elnyomatását. Az igaz, hogy e nagy fejedelem éles szemével előre sejtette a nagy beneficiális uraknak, az egyes kerületek hivatalnokainak, a grófoknak, a királyi hatalmat veszélyeztető s növekvő befolyását; azért is fölélesztette és szabályozta a „missi dominici“ intézményt, melynek hivatalnokai folytonosan beutazták az óriási birodalmat s ellenőrzésükkal a grófok s nagy földbirtokosok túlkapásait féken tartani hivatva voltak.

A frank királyok hódító politikájának, mely őket mindig új háborúba keverte, föltétlenül harczra kész seregre volt szüksége. Sem a gazdasági, sem pedig a pénzügyi viszonyok nem kedveztek a közfölkelési intézmény fennállásának, s így a királynak más hadi szervezethez kellett fordulni. — Állandó, közvetlenül a királytól függő seregről, oly seregről, mely a király hatalmát biztosította volna, szó sem lehetett az akkori társadalom fejletlensége miatt. Ezen oknál fogva a király kényszerült katonákat toborzani, azon különbséggel, hogy a toborzás díja nem pénz volt, hanem földbirtok.

A földbirtok értéke ezen tény által nagy jelentőségre vergődött, s a földbirtokos katonák és tiszték fontossága egyre nagyobbodott.

A comendatio beolvadása a beneficiumokba, az „immunitas“ s más többnyire a földbirtokra vonatkozó kiváltságok átváltoztatták a társadalom közjogi alapját s előtérbe szorították a földbirtokhoz kötött magánjog érvényességét és megfosztották a királyt azon alaptól, melyen fenségi jogait az egész nemzet fölött tovább építhette volna. Hozzájárult még azon körülmény is, hogy a király földbirtok és más adomány hiányában hivatalokat beneficiumokként adományozott. — E tény által hatalmának alapját foszlányokká tépte és saját kezével semmisítette meg. Valamint a beneficiális birtokrendszer életbeléptetésével, a király utolsó sorban függésbe került a hadügyre nézve a nagy földesuraktól, épügy fensége és hatalmának másik fontos alapját az igazságszolgáltatást vesztette el, a hódoltság (comendatio) és az

„immunitas“ által. Mert a nagy földesurak harczrakész katonaságuk élén csakhamar megérezték, mily hatalom fölött rendelkeznek: nemsokára megtagadják az engedelmisséget és uruk, a király példáján indulva, föltétlen hűségre kötelezik alábbvalóikat.

A beneficiális birtokrendszer alapjává válik egy új rendnek, melynek már nem a király föltétlen ura, hanem a birodalom nagy földbirtokosainak összessége.

És midőn a comendatio és az immunitas annyira összeforrtak a beneficiális rendszerbe, hogy avval együtt egy elválhatlan egészet képeztek, akkor meg volt vetve a feudalismus alapja.

Mert a viszonyok ezen fejlődése lépést tartott a királyi hatalom rohamos hanyatlásával, mely nemsokára Nagy-Károly halála után vette kezdetét és szükséges volt, hogy a királyi hatalom bukása után folytonosan növekvő zavaros rendetlenség helyébe valami rendszer lépjen, mely némi alkotmányt, törvényességet létesítsen s megszüntesse az anarkhiát, mely a karolingek bukása és a királyi hatalom megbénítása után elborította a keresztény Európát.

A feudalismus vagyis a beneficiális rendszer, magánjogi alapon kötött közjogi fontossággal bíró szerződésekre alapított intézményeivel majdnem öt századon át a keret, az alak, melyben fejlődik s nyilvánul a politikai és nyolcz századon át a társadalmi élet, míg más rendszer nem váltja fel az emberi nem változatos fejlődésében.



